

Klasik Dönem Arapça Sözlükler ve Kur'ân Âyetleri Bağlamında Ma'rûf Kavramı

The Concept of Ma'rûf in the Context of Classical Period Arabic
Dictionaries and Qur'anic Verses

Fatma YALNIZ

Arş. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi Res. Assist. Dr., Hitit University
İlahiyat Fakültesi Faculty of Theology
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Department of Basic Islamic Sciences
Çorum | Türkiye Çorum | Turkey
fatmaahsenpehlivan@gmail.com orcid.org/0000-0003-3152-7094

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi Article Types | Research Article
Geliş Tarihi | 04 Mart 2022 Received | 04 March 2022
Kabul Tarihi | 15 Haziran 2022 Accepted | 15 June 2022
Yayın Tarihi | 30 Haziran 2022 Published | 30 June 2022

Atıf | Cite as:

Yalnız, Fatma. "Klasik Dönem Arapça Sözlükler ve Kur'ân Âyetleri Bağlamında Ma'rûf Kavramı [The Concept of Ma'rûf in the Context of Classical Period Arabic Dictionaries and Qur'anic Verses]". *Tokat İlmîyat Dergisi | Tokat Journal of İlmîyat* 10/1 (Haziran | June 2022), 169-192.
<https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1082646>

İntihal | Plagiarism:

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
| This article, has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright ©

Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Turkey.
<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

The Concept of Ma'rūf in the Context of Classical Period Arabic Dictionaries and Qur'ānic Verses

Abstract: Concept analysis covers a wide area among the studies carried out around the subjects that the Qur'ān deals with. In this context, we have centred the concept of ma'rūf in our study. In this direction, not only the concept of ma'rūf but also the meaning structure of the word was examined by the majority of dictionaries in the classical period. In this context, it is aimed to understand the meanings that the word has acquired later. In our dictionary research, the noun and verb derivatives on which the concept of ma'rūf is based have been classified. In addition to the thulāsī mujarrad-mazid states on which the concept is based, the literal and metaphorical uses of noun derivatives have also been revealed through dictionaries. In the second stage, ma'rūf in the Qur'ān has been categorized. According to this, it has been determined that the ma'rūf concept in the Qur'ān is used in the sense of "ordering good and forbidding evil" in the first classification in which the concept of ma'rūf is used in the task of maf'ūl bih. In the second classification, it is seen that ma'rūf is used as a characteristic of various situations. It has been seen that there are general and special uses in the use of maf'ūl bih, that is, to order goodness in the object position. In general, it was used in the context of matters related to faith and worship, and in particular, it is used in the context of the Prophet's ordering ma'rūf or, on the contrary, forbidding goodness by hypocrites. In this way, it has been understood in which framework the use of objects in the form of commanding goodness takes place in the Qur'ān. It is seen that the concept of ma'rūf is used more often as an adjective in the Qur'ān. Among them, there are issues such as obedience to the Prophet, good treatment towards parents, observing the rights of orphans, speaking well when talking to people, conducting marriage and divorce processes well, being fair in matters of retaliation. By obedience to the Prophet honourably; it is seen that it is meant to be willing both in heart and deed. Another issue, which is to treat parents according to the benevolent, is to treat them with good morals in worldly affairs, mild disposition, enduring their torment, doing good, continuing to family, and not accepting the family's request only if the person's parents are invited to shirk. It is understood that they should do this without breaking them. When it comes to behaving according to the benevolent regarding the use of the property of orphans, it is understood that if the guardian who cares for the orphan is poor, it is necessary for him to benefit from his property as much as it would be necessary. On the other hand, in a verse, it is emphasized that it is better to say nice heartfelt words than to say hurtful words after giving alms. Secondly, it is understood that by saying appropriate words about going to war, it is meant people say words about their willingness. Thirdly, he states that the words of the Prophet's wives should not emphasize their femininity by speaking harshly. Another issue that should have the title of ma'rūf is that if retaliation not taking place in the case of murder, the retaliation given should be according to the ma'rūf. According to the ma'rūf, the retaliation should be in the amount appropriate to the custom the guardian would approve and the person responsible for giving the diet should give the determined one without delay. It seems necessary to act according to the ma'rūf in the matter of will, and it is understood that it is according to the ma'rūf the guardian bequeaths only one third of his property to the poor. Finally, it is considered necessary to act in accordance with the ma'rūf in marriage and divorce processes. On giving mahr, which is among the marriage process, and making a living with the agreement of the husband and wife in divorce processes, the man's behaviour towards the woman in accordance with the ma'rūf in the process of a period

of delay (the iddat time) and after this period, the alimony is given according to the ma'rûf after the divorce, and the woman's meeting with someone else in accordance with the ma'rûf after the divorce. In summary, the concept of ma'rûf; the meaning of it that it is good and beautiful, and that people do good in their behaviours towards both Allah and the Prophet and in human relations.

Keywords: Tafsîr, Qur'ân, Arabic, Lexicography, Ma'rûf and Munkar.

Klasik Dönem Arapça Sözlükler ve Kur'ân Âyetleri Bağlamında Ma'rûf Kavramı

Öz: Kur'ân'ın ele aldığı konular etrafında yapılan çalışmalar arasında kavram tahlilleri geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda ma'rûf kavramını merkeze aldık. Bu doğrultuda ma'rûf kavramının sadece kendisi değil, klasik dönemde kaleme alınan sözlüklerin çoğunluğundan yararlanarak, kelimenin anlam yapısı incelenmiştir. Bu çerçevede kelimenin sonradan kazandığı anlamların anlaşılması hedeflenmiştir. Sözlük araştırmamızda ma'rûf kavramının dayandığı isim ve fiil türevleri tasnif edilmiştir. Kavramın dayandığı sülâsî mücerred-mezîd hallerine ek olarak isim türevlerinde hakikî ve mecâzî kullanımları da sözlükler aracılığıyla ortaya konmuştur. Çalışmamızın ikinci aşamasında ise ma'rûf kavramının Kur'ân'da kullanımları kategorize edilmiştir. Buna göre Kur'ân'da ma'rûf kavramının mef'ûlün bih görevinde kullanıldığı ilk tasnifte "iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak" anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. İkinci tasnifte ise ma'rûf'un çeşitli durumların vasfı olarak kullanıldığı görülmektedir. Mefulün bih yani nesne konumunda "iyiliği emretmek" şeklindeki kullanımında genel ve özel kullanımların bulunduğu görülmüştür. Genel kullanımda iman ve ibadetle ilgili hususlar bağlamında kullanılmış, özel olarak ise Hz. Peygamber'in ma'rûfu emretmesi ya da bunun zıttı olarak münafıkların iyiliği yasaklaması bağlamında kullanılmıştır. Bu şekilde iyiliği emretmek şeklindeki nesne kullanımının Kur'ân'da hangi çerçevede yer aldığı anlaşılmıştır. Ma'rûf kavramının Kur'ân'da sıfat konumunda daha çok yerde kullanıldığı görülmektedir. Bunlar içerisinde Hz. Peygamber'e itaat, anne-babaya karşı iyi muamele, yetimlerin hakkını gözetme, insanlarla konuşurken güzel söz söyleme, evlilik ve boşanma süreçlerini iyi yürütmek, kısas ya da ödenecek diyet konularında adil olmak gibi meseleler bulunmaktadır. Hz. Peygamber'e ma'rûf üzere itaat etmekle; hem kalben hem de fiilen istekli olmanın kastedildiği görülmektedir. Bir diğer konu olan anne-babaya karşı ma'rûfa göre muamelenin ise onlara dünyevî işlerde güzel ahlak, yumuşak huy, eziyetlerine katlanma, iyilik yapma, sıla-i rahîme devam şeklinde davranmak gerektiği, sadece kişi anne babası tarafından şirke davet edilirse ailesinin isteğini kabul etmemesi gerektiği fakat bunu da onları kırmadan yapması gerektiği anlaşılmaktadır. Bir diğer konu olan yetimlerin mallarından istifade hususunda ma'rûfa göre davranılmasına gelince, eğer yetime bakan velî fakir durumdaysa zarurî olacak kadar onun malından istifade etmesinin gerekliliği anlaşılmaktadır. Sözlerin ma'rûfa göre olması konusunda ise bir âyette sadaka verdikten sonra incitici söz söylemektense güzel gönül alıcı sözlerin söylenmesinin çok daha iyi olduğu vurgulanmıştır. İkinci olarak savaşa gitme konusunda ma'rûfa uygun söz söylemekle kişilerin istekli olduğuna dair sözler söylemesinin kastedildiği anlaşılmaktadır. Üçüncü olarak ise Hz. Peygamber'in hanımlarının ma'rûfa uygun konuşmalarının onların sert ve ciddi konuşarak kadınsı özelliklerini öne çıkarmamaları gerektiğini ifade etmektedir. Ma'rûf sıfatını haiz olması gereken bir başka konu ise eğer katl (insanı öldürme) durumunda kısas gerçekleşmeyecekse verilen diyetin ma'rûfa göre olmasıdır. Ma'rûfa göre diyetin velinin razı olacağı örfeye uygun miktarda olması ve diyeti vermekle sorumlu kişinin ise belirlenen diyeti gecik-

tirmeden vermesi gerekmektedir. Vasiyet konusunda da ma'rûfa göre davranılması gerekli görülmekte, vasînin fakir olana malının sadece üçte birini vasiyet etmesinin ma'rûfa göre olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak evlilik ve boşanma süreçlerinde ma'rûfa uygun davranılması gerekli görülmektedir. Evlilik süreci arasında yer alan mehîr verme ve evlilikte karı-kocanın anlaşması ile geçimin sağlanması konusunda; boşanma süreçlerinde ise iddet ve iddet sonrası süreçte erkeğin kadına ma'rûfa uygun davranması, boşanmadan sonra nafakanın ma'rûfa göre verilmesi ve boşandıktan sonra kadının ma'rûfa uygun bir şekilde başkasıyla görüşmesi konuları tespit edilmiştir. Özetle ma'rûf kavramı; genel olarak iyi ve güzel olanı, özel olarak ise insanın hem Allah'a hem Peygamber'e yönelik davranışlarında, insan ilişkilerinde iyiyi yapmasını ifade etmektedir.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Arapça, Sözlük Bilim, Ma'rûf ve Münker.

Giriş

Kur'ân'ın kapsadığı konulara yönelik çalışmalar incelendiğinde Kur'ân'da geçen kavramların analizine yönelik araştırmalar dikkat çekmektedir. Aslında bu çalışmalar bir yönden semantik analizlere değinirken bir yandan da kavramın terim anlamına odaklanmaktadır. Fakat zikri geçen çalışmalardaki kavramlar, istilahî manaya ağırlık veren bilgileri değerlendirmektedir. Şu hâlde bu tür araştırmalar kavramın dilbilim ve âyetler çerçevesindeki tahlillerinden ziyade kavramın ilgili olduğu alanın verilerinden oluşmuş bir karakter almaktadır. Örneğin kavramın değerlendirilmesinde; fıkıh ilmiyle ilgiliyse fıkıhın, kelim ilmiyle alakalıysa kelim ilminin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bundan dolayı kavram tahlillerine yönelik çalışmalar Arapça'nın ve âyetlerin kapsadığı anlamların ötesinde yeni anlamlara yoğunlaşmak sûretiyle analiz edilmiş olmaktadır. Diğer yandan bu tür belirli alanlara yönelik sınırlı çalışmalar yapılması, söz konusu kavramları Arap dili ve Kur'ân âyetleri bağlamında analiz etmeyi gerekli kılmaktadır.

Kur'ân'ın içeriği hakkında yapılan çalışmalar arasında yer alan kavram tahlilleri tefsir sahasında önemli bir görev üstlenmektedir. Bu doğrultuda ma'rûf kavramı ele alınacaktır. Her ne kadar kavramla ilgili bazı çalışmalar yapılmış olsa da bunlarda ma'rûf kavramının ilişkili olduğu kök anlamlarla ve Kur'ân'da bulunan çerçeveye bir bütün halinde incelenmediği görülmektedir. Bu sebeple bu çalışmada özellikle ma'rûf kavramının dayandığı kelime kökleri sözlüklerden hareketle detaylı bir şekilde incelenecek, ayrıca Kur'ân âyetlerinde yer alan anlam sahası genel bir kategorizasyona tabi tutulacaktır. Bu şekilde teorik olarak kavramın temelinde yatan anlam sahası ve pratik olarak kavramın Kur'ân'da geçen uygulama sahasının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda araştırma sırasında kategorilere ayırma yönteminden istifade edilecektir.

Ma'rûf kavramı çerçevesinde yapılan çalışmalarda gerek kelimenin sözlükbilim açısından gerekse kavramın âyetlerdeki anlamlarının bir bütün halinde incelenmemiş olduğu görülmektedir.¹ Sadece bazı eserlerde Kur'an'daki ma'rûf kullanımlarına odaklanılmış fakat bunlarda da sözlükbilim ile birlikte bütüncül bir okuma yapılmamıştır. Öte yandan ilgili çalışmalarda sözlük anlamı konusunda yalnızca ma'rûf kavramı üzerinde durulmuş, fakat ma'rûfun ilişkili olduğu عرف kökü ve türevleri üzerinde sözlükbilim çatısı altında durulmamıştır. Bundan dolayı araştırmamızda kavramın öncelikle sözlükbilimi açısından detaylı incelenmesi yapılacak, bunun akabinde Kur'an'da geçen kullanımından hareketle muhteva tahlili ele alınacaktır. Bu şekilde araştırmamızda ma'rûf kavramının bağlı olduğu kök anlamı ve âyetlerdeki manaları bütüncül bir okumaya konu olacaktır.

1. Ma'rûf'un Kavramsal Tahlili

Ma'rûf kelimesi عرف kökünden türemiş olup "bir şeyin eserini tefekkür ve tedebbürle idrak etmek" anlamına gelmektedir.² Ma'rûfun dayandığı

¹ Ma'rûfla ilgili yapılan çalışmalar için bk. Ömer Dumlu, *Kur'an-ı Kerim'de Ma'rûf ve Münker* (İstanbul: Ravza Yayınları, 1994); Ali Aksu, "Asr-ı Saadet, Hulefâ-i Râşidin ve Emeviler Döneminde Fikir Hürriyeti Üzerine Bazı Mülâhazalar (İstişare, Emri bi'l-Ma'rûf Nehyi Ani'l-Münker ve Muhalefet Kavramları Bağlamında)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2001), 203-228; Hasan Ali Görgülü, "Eşlerin Hak ve Vazifeleri Bağlamında İslâm Hukukçularının Kur'an'da Geçen 'Ma'rûf' Kavramı Hakkındaki Görüşleri," *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (Ocak 2003), 37-62; Sayın Dalkıran, "Hâricilerin 'el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu ani'l-Münker' Anlayışı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/1 (1424/2004), 199-223; Kadir Polater, "Kur'an Açısından Hürriyetler ve Mârûfu Emretme Prensipleri," *EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler* 9/25 (2005), 147-160; Selim Özarslan, "İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakındırmak (el-Emru Bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu Ani'l-Münker) Prensipleri Üzerine Bir İnceleme", *Diyanet İlmî Dergi* 42/3 (2006), 79-94; Ayşe Barış, *Kelâmda Emri bi'l-Ma'rûf ve Nehyi Ani'l-Münker Meselesi* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007); Osman Eyüboğlu-Mehmet Okuyan, "Kur'an'ın Sosyo-Kültürel Koşulları Dikkate Alışı: Ma'rûf Kavramı Örneği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26-27 (2008), 175-213; Mahsum AYTEPE, "Mu'tezile Kelâmında Ötekine Ulaşma Kaygısı Olarak Emri bi'l-Ma'rûf Neyhi-i 'Ani'l-Münker İlkesi", *Mukaddime: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/1 (2017), 83-97; Mehmet Taşdelen, "Mâtürîdî'nin Düşüncesinde Emri bi'l-Ma'rûf ve Neyhi ani'l-Münker'in Anlaşılma Şekli", *Adıyaman Üniversitesi İslâmî Bilimler Fakültesi İslâmî İlimler Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2017), 75-97; Ramazan Diler, "Emir bi'l-Ma'rûf ve Nehiy ani'l-Münker İlkesinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2018), 980-994; Mehmet Şaşa, "Mu'tezile'de 'Emri-i Bi'l-Ma'rûf Nehyi-i Ani'l-Münker' İlkesi ve Siyasî Otorite-Kadı Abdulcebbar Örneği-", *Assam Uluslararası Hakemli Dergi* 10 (2018), 88-100; Bekir Karadağ, "Emri-i Bil-Ma'rûf ve Nehyi-i Ani'l-Münker İlkesi Bağlamında Eleştiri Üslubu", *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı* 2/109-123 (2019); Hacer Şahinalp, "Değişim ve Dönüşümün Dinamiği Olarak Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy 'ani'l-Münker", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/44, 241-264; Çınar Bayram, "İslâm İnanç Ekollerinde 'Emri-i Bi'l-Ma'rûf ve Nehyi Ani'l-Münker' 8/13 (2020), 244-266; Yahya Bilginer, "Mu'tezile Düşünce Sisteminde el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu ani'l-Münker İlkesinin Bağlamı ve Kullanım Alanı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (2021).

² Seyyid Muhammed Murtaza Zebîdî, *Tâcu'l-arûs* (Beyrut: Dâru's-sâdir, 1306/1888), 4/388;

عرف kalıbının gerek Arap dilinde gerekse Kur'ân'daki kullanılışları bize ma'rûfun dayandığı temel hakkında ipuçları verecektir.

1.1. Arap Dilinde عرف Maddesi

Arap dilinde عرف maddesi isim ve fiil türevlerine sahiptir. Söz konusu kökün fiil türevleri sülasi mücerred ve sülasi mezîd şeklinde ayrılmaktadır. Bu doğrultuda kelime, “عرف الشيء³ يعرف⁴ معرفة⁵ وَعَرَفَانَا⁶ وَعَرَفَانَا⁷ وَعَرَفَةٌ⁸” şeklinde çekimi yapılarak “bilmek” anlamında kullanılmaktadır.⁹ Bununla birlikte marifet ile علم kökünden gelen ilim arasında fark bulunmakta; ilim irfândan daha umûmî bir lafız olup marifeti kuşatmaktadır. Nitekim ilm, vech-i küllî ile bilmek manasındadır. Bu doğrultuda Allah'a ilim nispet edildiği halde marifet nispet edilmemektedir.¹⁰

Aynı zamanda عرف kökü ikrar etmek,¹¹ karşılığını vermek¹² şeklindeki anlamlara da gelmektedir. Bu doğrultuda karşılık verme anlamında şöyle bir kullanım vardır: “Ben iyiliği de kötülüğü de yapanı bilirim” yani, “Bana uygun olan şeye karşılık vermek de gizli kalmaz” manasındadır.¹³

Ma'rûf kavramının sülasi mezîdi ise yedi farklı bâbta gelmektedir. Bu bâbların ilki افعال babıdır. Bu bâbta kelimenin “أَعْرَفَ الْفَرَسُ” şeklindeki kullanımını “Atın yelesi uzadı” manasına gelmektedir. Aynı şekilde kelimenin bu bâbta¹⁴ “أَعْرَفَ الطَّعَامُ” şeklindeki kullanımını “kokunun duyulması”¹⁵ anlamlarına gelmektedir.

İlgili madde sülasi mezîd ikinci bâbta عَرَفَ\يَعْرِفُ\تعريف şeklinde kullanılmaktadır. Sülasi mezîd ikinci bâbta عَرَفَ\يَعْرِفُ\تعريف şeklinde kullanıl-

Ebu'l-Kemal Ahmed Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-basît fi tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît* (İstanbul: Asitane, ts.), 2/809.

³ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn* (Beirut: Mektebetü'l-Lübnan, 1424/2004), 1/533.

⁴ Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

⁵ Ebû Bekr Muhammed b. Hammâd İbn Düreyd, *Cemharatu'l-lüğa* (Beirut: Dâru'l-ilm li'l-melâyin, 1987/1407), 1/766, 767; Ebû Nasr İsmâ'il b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sihâhü'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülğafr Attar (Kahire: Dâru'l-ilm li'l-melâyin, 1399/1979), 4/1400-1403; Ebu'l-Fazl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beirut: Dâru's-sâdır, ts.), 7/236-243; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

⁶ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, 1/533; İbn Düreyd, *Cemharatu'l-lüğa*, 1/766; Cevherî, *Sihâh*, 4/1400; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/239; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

⁷ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/193-197; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

⁸ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/388.

⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/239; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

¹⁰ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/388; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/239; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/388; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

¹² Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/388; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

¹³ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/388; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

¹⁴ Cevherî, *Sihâh*, 4/1401; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/391; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

¹⁵ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/393.

maktadır. Kelimenin bu bâbtaki “عَرَفَهُ¹⁶ الْأَمْرَ” şeklindeki kullanımı “Ona onu bildirdi” manasındadır. Ayrıca bu bâbta “عَرَفَ الْحُجَّاجَ”¹⁸ Arafat'ta vukuf eyledi¹⁹ ve oraya tazim etti²⁰ şeklinde kullanımlar bulunmaktadır.²¹ Buna ek olarak ilgili bâb nahivde nekrânın zıddı²² yani ismi marife kılmak anlamında olup “عَرَفَ الْإِسْمَ” şeklinde kullanılır.²³ Ayrıca تفعیل babında kullanımda “عَرَفْتُ الدَّارَ”²⁶ “Kokuladı ve süsledi” manasında²⁶ “عَرَفْتُ الدَّارَ”²⁷ ve “وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَفَهَا”²⁸ Nitekim Allah Teâlâ'nın “وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَفَهَا”²⁸ ve “وَقَفَّهْ عَلَى ذَنْبِهِ”²⁹ “Kokuladı” şeklinde tefsir edilmiştir.³⁰ Yine “أَعْرَفَ فُلَانٌ”³¹ “Suç üzere onu yakaladı sonra da affetti” anlamında “أَعْرَفَ فُلَانٌ”³¹ “نُتِمَ عَقَا عَنْهُ”³¹ şeklinde ve “عَرَفَهُ بِهِ”³¹ “Niteledi” manasında “عَرَفَهُ بِهِ”³¹ şeklinde kullanılmaktadır. Arap dilinde تفعیل bâbının bir başka kullanımı “ذَكَرَهَا وَطَلَبَ مَنْ”³¹ “Onu hatırladı ve bilen kimseyi istedi” anlamında “عَرَفَ فُلَانٌ الصَّالَةَ”³¹ şeklindedir.³¹

İlgili maddenin sülâsî mezid üçüncü şekil formu ise تفعّل bâbında تعرف-تعرف-تعرف şeklidir. Bir nesneyi yavaş yavaş araştırarak bilmek manasındadır.³² “تَنْطَلُبُ حَتَّى عَرَفْتُ”³² “İstedin sonunda öğrendin” manasında “تَعَرَّفْتُ إِلَى اللَّهِ فِي الرَّخَاءِ يَعْرِفُكَ فِي”³³ Nitekim bir hadiste “تَعَرَّفْتُ إِلَى اللَّهِ فِي الرَّخَاءِ يَعْرِفُكَ فِي”³³ denir.³³ Nitekim bir hadiste “تَعَرَّفْتُ إِلَى اللَّهِ فِي الرَّخَاءِ يَعْرِفُكَ فِي”³³ “Bolluk anında Allah'ı hatırla, o da seni sıkıntı anında hatırlasın” buyrulmuştur.³⁴

İlgili maddenin isim kullanımı ise yirmi yedi şekilde gelmektedir. Bunlardan ilki عَارِفٌ الْعَارِفُ şeklindedir. Bu madde “عَارِفٌ وَعَرِيفٌ وَعَرُوفَةٌ”³⁴ “İşleri bilir,

¹⁶ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/391; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/236.

¹⁷ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/391; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

¹⁸ Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

¹⁹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, 1/533; Cevherî, *Sihâh*, 4/1402; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/242; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

²⁰ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, 1/533.

²¹ Cevherî, *Sihâh*, 4/1402; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/242; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

²² Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/391; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

²³ Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

²⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/240.

²⁵ Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga* (b.y.: Matbaatü Dâru'l-Kütüb, 1391/1972), 1/26; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/240.

²⁶ İbn Düreyd, *Cemharatu'l-Lüğâ*, 1/766; Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, 1/246.

²⁷ İbn Düreyd, *Cemharatu'l-Lüğâ*, 1/766.

²⁸ Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, 1/246.

²⁹ Muhammed 47/6.

³⁰ Ebû Muhammed İbn Kuteybe ed-Dineverî, *Garibu'l-Kur'ân* (b.y.: y.y., ts.), 352; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/240; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/392.

³¹ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/391.

³² Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

³³ Cevherî, *Sihâh*; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/388; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

³⁴ Ebû Abdillâh Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1410/1990), “Kitabu ma'rifeti's-sahabe”, 3 (No: 6303); İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/240.

bir kez gördüğü kimseyi bilmemezlik etmez³⁵” ve “عَارَفَ بِهَا” “onu bilen” anlamında “رَجُلٌ عَرُوفَةٌ” şeklinde kullanılır.³⁶ Yine “مَعْرُوفٌ”³⁷ ve “عَرِيفٌ”³⁸ “iyilik” manasında “أَمْرٌ عَارَفٌ” denilir.³⁹

Maddenin العَارِفَةِ şeklindeki ikinci formu da yine birinci formuna benzer şekilde; ihsan, kerem ve ma'rûf anlamındadır. “عَوَارَفٌ” bu formun cemisi- dir. “نَالَ مِنْهُ الْعَارِفَةُ” “iyilik ve ihsan” manasında “المَعْرُوفُ وَالْإِحْسَانُ” denilir.⁴⁰

İlgili maddenin ismi mefûl formunda gelen şekli “المَعْرُوفُ ضِدُّ” “münkerin zıddı” anlamında⁴¹ âyette “أَمْرٌ مَعْرُوفٌ”⁴² geçmekte, hadîste ise “صَانِعُ الْمَعْرُوفِ تَقِي مَصَارِعِ السُّوءِ” buyrulmaktadır.⁴³ “التُّكْر”ın zıddı olan “مَعْرُوفًا” manasında “أَوْلَاهُ عَرُفًا” denir.⁴⁴ Ayrıca ma'rûf kavramı “وَحُسْنُ الصُّحْبَةِ”⁴⁵ / النُّصْحُ⁴⁶ “aile ve diğer insanlarla samimi olmak ve hoş sohbet” anlamındadır. Bu ekseriyetle kullanılan sıfatlardandır.⁴⁷ Münker bunun zıttıdır.⁴⁸ “مُصَاحِبًا مَعْرُوفًا” “samimi şekilde” manasında Allah'ın “وَصَاحِبِهَا” âyeti⁴⁹ vardır.⁵⁰ Rağıb el-İsfehânî (V/XI. yüzyılın ilk çeyreği) “Ma'rûf; güzelliği ve çirkinliği akıl ve şeriat ile bilinen her şeyden, münker ise akıl ve şeriatın kabul etmeyip inkâr eylediği ilimden ibarettir.” şeklinde açıklamaktadır.⁵¹ Şerh edenin açıklamasına göre: “Ma'rûf şu fiil ve amele itlak olunur ki akıl ile idrak olunup ve şeriat onu tahsin eyleye”.⁵² Bu galip sıfatlardandır.⁵³ Ayrıca ma'rûf kavramı in'âm anlamına gelmektedir. “الإِحْسَانُ” “iyilik” manasında “هُوَ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ” denir.⁵⁴ Yine sınırı aşmayan kimselere yardımcı olan kimselere Allah ahiret günü ehl-i tevhid içinde

³⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/236; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/388; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

³⁶ Cevherî, *Sihâh*, 4/1402.

³⁷ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, 1/533; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

³⁸ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, 1/533.

³⁹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, 1/533; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

⁴⁰ Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

⁴¹ Cevherî, *Sihâh*, 4/1401; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/239, 240; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/388; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

⁴² Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/388; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

⁴³ Ebû Bekir Muhammed b. Hüseyin İbn Düreyd el-Ezdî, *Kitabu'l-müctena* (b.y.: Dairetu'l-Meârîfî Osmanî, ts.), “Ma semia mine'n-Nebiyi ve lem yesma' min gayrihi kablehu”, 14; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/388.

⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/240.

⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/240; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/392.

⁴⁶ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/392.

⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/239; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/392.

⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/240.

⁴⁹ Lokman 31/15.

⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/239.

⁵¹ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan ed-Davudi (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412/1991), 561; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/388; Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

⁵² Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

⁵³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/239.

⁵⁴ Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

sefaat eder.⁵⁵ Buna ek olarak “ما يُسْتَحْسَنُ مِنَ الْأَفْعَالِ” “Güzel olan fiiller” anlamındadır.

Allah Teâlâ'nın “وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفِهِ” âyeti⁵⁶ “المَعْرُوفُ” annenin, çocuğunu emziren hanımının nafakasını, elbise ve örtü kabilinden tedarikleri kesmemesidir. Çünkü anne çocuğuna karşı diğerlerinden daha merhametlidir. Bu ayet anne ve babanın çocuklarına ma'rûfu emretmeleri üzerlerine haktır” şeklinde tefsir edilmiştir.⁵⁷ Ma'rûf'un bir diğer anlamı ise “الجُودُ إِذَا” “كان باقتصاد” “iktisatlı olduğunda cömertlik” şeklindedir.⁵⁸

1.2. Ma'rûf Kelimesinin Terim Anlamı

Sözlükte iktisat,⁵⁹ ihsan,⁶⁰ münkerin mukabili⁶¹ anlamlarına teka-bül eden ma'rûf kelimesi, herhangi bir değişiklik olmaksızın Arapça ve Farsça'da kullanılan ortak bir lafızdır.⁶² Ma'rûf kelimesi ıstilahta pek çok anlamı bünyesinde barındırmaktadır. İlki nahivcilerin verdikleri manadır. Buna göre ma'rûf, bir şeyin bizzat kendisi için vaz' edilen isim anlamına gelmekte olup mukabili nekiradır.⁶³

Nahivcilerin ma'rûfa ıstılâhî olarak atfettikleri diğer anlam ise malûm anlamına gelen fiil-i malûmdur. Bu kelimenin mukabili *mechûl*dür.⁶⁴ Yani mechûl kelimesi, faili kaldırılıp yerine mefûlü konulan fiil için kullanılmaktadır. Buna faili isimlendirilmeyen fiil de denmektedir. Mesela “ضَرَبَ/يُضْرَبُ” filleri gibi. Bu bağlamda malûm ve ma'rûfa da “ضَرَبَ/يُضْرَبُ” örneklerini vermek mümkündür.⁶⁵

Bir diğer anlamı ise muhaddislerin ıstılâhî olarak atfettikleri manadır ki bu, münkerin zıttı olup makbûlün nevindedir. Muhaddisler ma'rûfu, “sika(güvenilir) râvînin kendisinden zayıf bir râvîye muhalif olarak rivâyet ettiği hadis” şeklinde tanımlamışlardır. Bunun zıttı olan münker ise daha zayıf râvînin rivâyet ettiği hadis şeklinde tarif edilmiştir.⁶⁶ Ma'rûf kelimesi muhaddis ve usulcülerin verdikleri mechûlün mukabili

⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/240.

⁵⁶ et-Talâk 65/6.

⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/239.

⁵⁸ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/239.

⁵⁹ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/388.

⁶⁰ Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809.

⁶¹ Âsım Efendi, *Okyânûs*, 2/809; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 4/388; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/239; Cevherî, *Sihâh*, 4/1401.

⁶² Muhammed Ali b. Ali b. Muhammed el-Hafî Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtı'l-fünûn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1418/1998), 3/272.

⁶³ Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtı'l-fünûn*, 3/266.

⁶⁴ Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtı'l-fünûn*, 3/272.

⁶⁵ Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtı'l-fünûn*, 1/345.

⁶⁶ Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtı'l-fünûn*, 3/272.

manasındadır. Mechûl, kişinin kendisi yahut adaleti yahut muayyen cerhi bilinmeyen demektir.⁶⁷

Ayrıca ma'rûf kelimesi, güzelliği akıl ve şeraitle bilinen her fiilin ismi için kullanılmaktadır.⁶⁸ Mukabili olan münker ise, akıl ve şeriatla güzelliği bilinmeyen fiillerdir. Âl-i İmran 3/104'de "بِالْمَعْرُوفِ يَأْمُرُونَ" "İyiliği emrederler"; Lokman 31/17'de ise "وَأْمُرُوا بِالْمَعْرُوفِ" "İyiliği emret!" şeklinde bu anlamda kullanılmıştır. Yine ekonomide iyilik de şeriat ve akılla bilinebilecek güzel bir davranıştır.⁶⁹ Nisâ 4/114'de "مَعْرُوفٌ أَوْ بِصَدَقَةٍ أَمْرٌ مِّنْ" "Her kim sadaka vermeyi yahut iyiliği emrederse..."; Bakara 2/241'de "بِالْمَعْرُوفِ مَتَاعٌ وَالْمُطَلَّقَاتِ" "Boşanmış kadınların örfe uygun geçimlerinin sağlanması onların hakkıdır." geçen âyetler bu anlamı bünyelerinde barındırmaktadır.⁷⁰ Ayrıca "بِمَعْرُوفٍ فَاْمَسْكُوهِنَّ" "Onları güzelce tutun!"⁷¹, "مَعْرُوفٌ قَوْلٌ" "güzel bir söz"⁷² meâlindeki âyetlerde de güzellikle karşılık, sadakadan daha hayırlı dua şeklinde kullanılmıştır.⁷³

Makale çalışmamızın ilk kısmını öz bir şekilde değerlendirecek olursak; ma'rûf kavramının dayandığı عرف kökünün fiil ve isim türevlerinin bulunduğu görülmektedir. Fiil türevleri sülasi mücerred ve mezîd olmak üzere sınıflanmaktadır. Mücerred babın, "bilmek", "ıkrar etmek", "karşılığını vermek" gibi anlamlara sahip olduğu görülmektedir. Sözlüklerden hareketle عرف maddesinin sülasi mezîd yedi baba sahip olduğu, isim olarak ise yirmi yedi şekilde geldiği tespit edilmiştir. İsm-i mefûl kalıbından gelen ve çalışmamızın merkezini teşkil eden ma'rûf kavramı hakkında sözlüklerde detaylı bilgiye ulaşılmıştır. Ma'rûf kavramını sözlüklerde ekseriyetle aklın ve şeriatin iyi-güzele tekabül ettiği anlaşılmaktadır. İstilahî olarak ma'rûf kavramının nahiv, hadis ilimlerinde önemli bir mevkiye sahip olduğu görülmektedir. Ma'rûf'un kavramsal çerçevesi sözlüklerden hareketle ortaya konduktan sonra, ma'rûf'un sözlük anlamlarının Kur'ân'a ne şekilde yansıdığı aydınlatılmaya çalışılacaktır.

2. Kur'ân'da Ma'rûf Kavramının Tahlili

Kur'ân'da ma'rûf kavramının mahiyeti incelendiğinde, bu kavramın genel olarak ve Arap dilindeki mef'ûlün bih'e tekabül edecek biçimde bir nesne olarak 'ma'rûfu emretme' şeklinde geçmekte olduğu görülmektedir. Özel olarak ise ma'rûf herhangi bir ismin ya da durumun sı-

⁶⁷ Tehânevî, *Keşşâfu İstîlâhâtı'l-fünûn*, 3/346.

⁶⁸ Muhammed b. Yâkup Fîrûzâbâdî, *Besâir-u zevi't-temyiz fi letaifu'l-Kitâbi'l-Azîz* (Beyrut Lübnan: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 2/58; Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât*, 561.

⁶⁹ Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât*, 561.

⁷⁰ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 2/58; Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât*, 561.

⁷¹ et-Talâk 65/2

⁷² el-Bakara 2/263

⁷³ Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât*, 561.

fatı olarak geçmektedir.⁷⁴ Dolayısıyla ma'rûfu kullanım yerlerine göre nesne ve sıfat şeklinde tasnife tabi tutmak konunun açıklığa kavuşması için elverişli olacaktır. Bu noktada Kur'ân'da nesne olarak ma'rûf, genellikle Müslümanların yapmasının istenildiği; özelde ise Hz. Peygamber'in ma'rûfu emretmesi ya da münafıkların yapmaktan kaçındığı haslet olarak karşımıza çıkmaktadır. Sıfat olarak baktığımızda daha ziyade özel hususlarda ma'rûf vasıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda İslâm hukukunda evlilik-boşanma süreçlerindeki aşamaların ma'rûf üzere yapılması gerekliliği üzerine durulmuş buna ek olarak yetimlere muamelelerde ma'rûf vasfına uygun şekilde davranılması salık verilmiştir. Ayrıca yine sıfat olarak Hz. Peygamber'e itaat, anne-babaya karşı iyi muamele gibi konular da ma'rûf vasfıyla nitelenerek, ma'rûfun hayata geçirilmesi âyetlerde vurgulanmaktadır.

2.1. Nesne olarak Ma'rûf

Ma'rûf nesne olarak kullanıldığında, genel anlamda "iyiliği" emretmek bağlamında kullanılmaktadır. Özel olarak ise; Hz. Peygamber'in ma'rûfu emretmesi ve buna mukabil münafıkların ma'rûfu yasaklaması şeklinde kullanılmaktadır.

Genel anlamda; ma'rûfu emir münkerden nehiy yani iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak, Kur'ân'da birçok yerde geçmektedir. Özel olarak ise emri bi'l-ma'rûf iman ile özleştirilmekte, imandan sonra ma'rûfu emretmek gerekli görülmekte ve bazı âyetlerde bu, müminlerin önemli bir vasfı olarak geçmektedir. Allah toplumsal bir görev olarak Müslümanı ma'rûfu emirle sorumlu tutmaktadır. Nitekim bir âyette meâlen "*Sizden, iyiliğe çağıran, hayrı emreden ve kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.*"⁷⁵ şeklinde geçmekte, müminler içerisinde bir grubun ma'rûfu emretmekle yükümlü olmasının gerekliliğini bildirmektedir. Âyette geçen *minkum* ibaresindeki *min*'in *ba'diyye*(kısmilik) mi yoksa *tebyîn* için mi olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Eğer *ba'diyye* ifade ediyorsa müminlerden bir kısmı iyiliği emredip kötülükten nehyederse geri kalan müminlerden bu görev kalktığı anlamına gelecektir. Tebyîn anlamında anlaşılması durumunda ise Âl-i İmran sûresi 3/110'da geçen âyetin bu âyeti açıkladığı kabul edilmektedir. Nitekim Âl-i İmran sûresi 3/110'da Allah, Müslümanların insanlar içinde en hayırlı ümmet ve topluluk olmasını, ma'rûfu emretmelerine bağlamaktadır. Nitekim âyette meâlen

⁷⁴ iyiliği emir kötülükten nehiy şeklinde geçen âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/104, 110, 114, el-A'râf 7/157, et-Tevbe 9/71, 112, el-Hac 22/41, Lokman 31/17.

⁷⁵ Âl-i İmrân 3/104.

“Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah’a iman edersiniz.”⁷⁶ şeklinde geçmektedir. Bu durumda müminlerin hepsi için iyiliği emir ve münkerden nehiy zorunlu bir görev olmaktadır. Bununla birlikte farz olan konularda emr-i bi'l-ma'rûfun farz; mendup hükümlerde mendup ve vacip hükümlerde ise vacip olacağı şeklinde açıklamalar bulunmaktadır. Münkerin ise nehyedilmesinin tamamen farz olduğu, çünkü münker konusunda bir ayırımın bulunmadığı kabul edilmiştir.⁷⁷ Burada ma'rûfu emretmek; Hz. Peygamber'e ve getirdiği dine uymayı emretmek şeklinde de anlaşılmıştır.⁷⁸

Müminlere yol gösteren Hz. Peygamber'in de ma'rûfu emrettiği “Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî Peygamber'e uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten men eder...”⁷⁹ meâlindeki âyette bildirilmiştir.

Hz. Peygamber'in “Allah'ı yüceltmek ve yaratılmış varlıklara ise şefkatli davranmak (gerekir)” meâlindeki hadisi⁸⁰ ma'rûfu ifade etmektedir. Yani Hz. Peygamber insanlardan Allah'ı yüceltmelerini varlıklara ise merhametli davranmalarını istemektedir. Allah'ı yüceltmek, ona ibadet etmek, onun en kâmil sıfatlara sahip olduğunu ve onun noksanlıklardan, ortaklardan münezzehe olduğunu bilerek ona huşuyla yönelmektir. Yaratılmış varlıklar ise cansız ve canlı varlıklardır. Cansız varlık kümeleri insanın faydalanması içindir ve Allah'ın birliğine ve yüceliğine bir delildir. Dolayısıyla cansız varlıklara muamele de Allah'ı yüceltmek kapsamında değerlendirilmelidir. Canlı varlıklara davranışta ise insanın gücü ölçüsünde merhametli olması gerekir. Bu şefkat bağlamına anne-babaya iyi davranmak, sıla-i rahîmi devam ettirmek ve insanlara iyilik yapmak da girer. Özetle âyette ve Hz. Peygamber'in ma'rûfu emretmesi, Allah'a tazim ve varlıklara şefkati kapsayan bu fiiliyatı gerçekleştirmeyi ifade eder.⁸¹

Bir başka âyette ise Ehl-i Kitaptan iman edenlerin ma'rûfu emrettikleri üzerinde durulmaktadır. Ehl-i Kitaba, imandan sonra ma'rûfu emir zikredilerek iman ve amelin birbirini tamamlayan bütünler olduğu bir kere daha vurgulanmıştır. Bu doğrultuda âyette “Onlar, Allah'a ve ahiret gününe iman

⁷⁶ Âl-i İmrân 3/110.

⁷⁷ Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidit'tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhu't-te'vil* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabi, 1987/1407), 1/396.

⁷⁸ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Camiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kurân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beirut: Müessesetu'r-Risale, 2000), 12/71.

⁷⁹ el-Arâf 7/157.

⁸⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahihî'l-Buhârî* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959), “İsti'zân”, 11 (No: 6573).

⁸¹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beirut: Dâru İhyâ-i Turâsi'l-Arabi, 1420/2000), 15/379.

ederler. İyiliği emrederler. Kötülükten alıkoyarlar; hayır işlerinde birbirleriyle yarışır...” şeklinde geçmektedir.⁸² Görüldüğü üzere bu âyet de iman çatısı altına giren Ehl-i Kitabın da ma'rûfu emretmelerini gereklilik olarak göstermektedir. Bu âyetten hareketle Ehl-i Kitap ancak iman edip ma'rûfu işlerse övülenler arasına girecektir. Yuhudiler Allah'a Uzeyr'i ortak koştukları için ve ahirete farklı sıfatlar yakıştırdıkları için, Allah'a ve ahirete iman vurgulanmıştır. Ayrıca Yahudiler aralarında genel bir özellik olarak iyilikleri ağırdan aldıkları ve iyilik yapmada isteksiz oldukları için Allah, âyette ma'rûfu emretmeyi de vurgulamıştır. Dolayısıyla Allah iman ederek Müslüman olan ve önceki kötü vasıflarından vazgeçen Yahudileri methetmektedir.⁸³

Ma'rûfun nesne olarak kullanıldığı ikinci durum ise müminlerin aksine münafıkların ma'rûfu yasaklamasıdır. Nitekim âyette “*Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindedir (birbirlerinin benzeridir). Kötülüğü emredip iyiliği yasaklarlar...*”⁸⁴ buyrulmaktadır. Münafıkların, müminlerin ma'rûfu emretmelerinin tam aksine ma'rûfu yasaklayarak müminlerin tam zıddı oldukları bir kere daha âyette gösterilmiş olmaktadır. Onların ma'rûfu yasaklamalarının ve münkeri emretmelerinin temelinde küfrü emredip imanı yasaklamakta olmaları yatmaktadır.⁸⁵

2.2. Sıfat olarak Ma'rûf

Pek çok âyette ma'rûfun bir ismin ya da bir olayın niteliği olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda; Hz. Peygamber'e itaat, anne babaya karşı muamele, yetimlerin mallarından istifade etme, insanlara söylenecek sözler, evlilik ve boşanma süreçleri, kısas yoksa ödenecek diyet gibi konularda uygulamaların ma'rûf üzere olmasının âyetlerde beyan edildiği görülmektedir.

“*Emir verirken mutlaka (savaşa) çıkacaklarına dair büyük yeminler ettiler. De ki: “Boşuna yemin etmeyin, itaat belli bir şeydir...”*” meâlindeki âyette⁸⁶ savaşa çıkmak konusunda Hz. Peygamber'in, etrafındakileri çağırdığında onların yeminle geleceklerini söylemeleri abartılı bulunmaktadır. Bu da doğru olanın; ma'kûl çerçevede itaat olduğunu, bunun yeterli olduğunu göstermektedir. Burada ma'rûf itaat ile kastedilen şudur: Kalplerin onaylamadığı yeminleri dil ile söylemektense, hem kalben hem sözle itaati gösteren eyleme geçmek doğru olacaktır.⁸⁷

⁸² Âl-i İmrân 3/114.

⁸³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/402.

⁸⁴ et-Tevbe 9/67.

⁸⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/287.

⁸⁶ en-Nûr 24/53.

⁸⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/249.

Ma'rûf vasfının gerekli olduğu bir başka konu çocuğun anne babasına ma'rûf üzere davranması gerektiğidir. Lokman sûresi 31/15 "Eğer anne baban, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarsa bu durumda onlara uyma ama yine de onlara dünyada iyi davran..." meâlindeki âyette insanın anne babasıyla dünya işlerinde ma'rûf üzere geçinmesi emredilmiştir. Ma'rûf güzel ahlak, yumuşak huy, eziyetlerine katlanma, iyilik yapma, sıla-i rahîme devam etme gibi onlarla güzel geçinmeye yönelik özellikleri içinde barındırmaktadır. Anne baba çocuğu şirke zorlasa bile anne baba oldukları için onlara karşı ma'rûf vasfını haiz muamelede bulunmak evlat için zorunludur. Sadece din konusundaki emir ve direktmelerine uymamak gerekmektedir.⁸⁸

Bir başka âyette "...*(Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeğe) tenezzül etmesin. Kim de fakir ise, aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin...*"⁸⁹ ifadeleri geçmekte ve bu ayet yetime bakan kişinin fakir olması durumunda ma'rûf üzere onun malından istifade etmesi gerekliliğini ifade etmektedir. Buna gerekçe olarak, malını koruduğu ve geliştirdiği için yetimin malından bir bedel alınabilmesi gösterilmektedir. Ma'rûftan maksat zarurî ölçüde gerekli ihtiyacı gidermeye yöneliktir. Bu minvalde Hz. Peygamber'e "yetimin malından yiyebilir miyim? diye sorulduğunda", "eğer onun malını kendi malına ekleyip zenginleşme derdine düşmeden ve kendi malına gelebilecek zarara karşı onun malını kalkan yapmadan (yiyebilirsin)" meâlinde cevap verdiği rivâyet edilmiştir.⁹⁰ Yine İbn Abbas'a yetimin devesinin sütünden içebilir miyim, diye sorulduğunda o, devenin bakımında yardımcı olması karşılığında içebileceğini ifade eden uzun açıklamalarda bulunmuştur. Yine İbn Abbas yetim malını malkul bir şekilde vasinin yiyebileceğini, pahalı şeyler giymeyeceğini ifade eden açıklamalar yapmıştır.⁹¹

Çocuklara ve çocuk yetimlere mal verilememesi durumunda ma'rûf söz söylenmesiyle ilgili bir âyet de "Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı aklı ermezlerle vermeyin. O mallarla onları yedinin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin." şeklindedir.⁹² Bu âyete göre aklı ermeyen çocuklara malları vermemek gerektiği, sözle onları hazırlamak gerektiği

⁸⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/500.

⁸⁹ en-Nisâ 4/6.

⁹⁰ Müslim b. Haccâc en-Nisâburî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdulbakî (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâs, ts.), "Kitabu't-Tefsir" 4 (No: 3019); Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kurân*, 6/425, 7/593.

⁹¹ Malik b. Enes, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (b.y.: Müessesetu Zayid b. Sultan lil-A'mali'l-Hayrat ve'l-İnsaniyye, 1424/2004), "Sifatu'n-Nebi", 5 (No: 3446); Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/472-473.

⁹² en-Nisâ 4/5.

anlaşılmaktadır. İbn Cüreyc (ö. 150/767) “Siz olgunlaşırsanız malınızı size vereceğiz”, Atâ (ö. 114/732) ise “Kazanayım sana vereceğim, gazveden sonra elde ettiğim ganimetten sana vereceğim” gibi açıklamalar yapmanın gerekli olduğu görüşündedir. Öte yandan insanın geçindirmek zorunda olmadığı aklı ermeyen çocuklara ise “Allah bize de size de afiyet ve uzun ömür versin” gibi yine güzel, ma'rûf sözler söylenmelidir. İster fiil ister söz olsun insanın gönlünü ısıtan, aklî ve dinî bakımdan güzel olan her şey ma'rûftur. İnsanın içinin ısınmadığı çirkin şeyler ise münkerdir.⁹³

Mirası taksim sırasında yetimlere söylenen sözlerin ma'rûfa uygun olmasıyla ilgili “Taksim sırasında (kendilerine miras düşmeyen) yakınlar, yetimler ve düşkünler de orada bulduklarında, bundan onları da nasiplendirin ve kendilerine uygun bir söz söyleyin” meâlindeki âyet bulunmaktadır.⁹⁴ Bu âyette söylenecek güzel sözler “buyurun, alın, güle güle harcayın, Allah bereket versin” ya da “bu kadar verebildik, kusura bakmayın” gibi güzel sözlerdir. Bu şekilde karşı tarafın, kendisine mal verilmemesini ya da kısıtlı miktarda verilmesini başa kakmaması, verilenden razı olması sağlanacaktır.⁹⁵

Konuşulan sözlerin ma'rûf olmasına yönelik âyetler de bulunmaktadır. İlk olarak “Güzel bir söz ve başışılama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır...” meâlindeki âyet⁹⁶ ihtiyacını söyleyen kişiye hem verip hem de incitici söz söylemektense, ma'rûf olan bir söz söylemenin daha yeğ olduğunu bildirmektedir.

“Güzel olan itaattir. Dinen ve örfe makbul sözdür. Durum (savaş emri) kesinlik kazanınca Allah'a karşı sadakat göstereceklerdi onlar için hayırlı olacaktı” meâlindeki bir başka âyette ise müminlerin savaşmaya gideceklerine yönelik itaat ve ona uygun istekli olduklarını gösterecek sözler söylemeleri ma'rûfu ifade etmektedir.

Bir başka ma'rûfa uygun söz ise Hz. Peygamber'in hanımlarının konuşmalarıyla ilgilidir. Âyette meâlen “Ey Peygamber hanımları! Siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Eğer günahahtan sakınmak istiyorsanız sözü edalı bir tavırla söylemeyin ki, kalbinde çürüklük olan kimse ümide kapılmasın. Ayrıca ma'rûf (düzgün) söz söyleyin.”⁹⁷ geçmektedir. Bu âyete göre Hz. Peygamber'in hanımlarının ma'rûfa uygun konuşmaları; kötü düşünceli bir insanın ümide kapılmasına engel olacak şekilde olmalı, sert ve ciddi olma vasıflarını ta-

⁹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/471.

⁹⁴ en-Nisâ 4/8.

⁹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/476.

⁹⁶ el-Bakara 2/263.

⁹⁷ el-Ahzâb 33/32.

şımalı, onlar kadını özellikler katmadan ama güzel sözlerle kendilerini ifade etmelidirler.⁹⁸

Kur'ân'da ma'rûfla vasıflanan bir diğer durum kısasla ilgilidir. Âyette “*Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas yazıldı. Hür ile hür, köle ile köle, kadın ile kadın... Her kim de kardeşi tarafından affedilirse artık örfe uymalı ve ona güzellekle ödemelidir...*”⁹⁹ ifadeleri geçmektedir. Velinin kısas yerine diyet istemesi ve burada örfe göre davranılmasının gerekmesi; hem affedilen hem affedeni kapsayan bir hükümdür. Nitekim velî örfe uygun bir şekilde katilin vereceği ödeneğini beklemeli, katil de geciktirmeden ve eksiltme yapmadan kan bedelini örfe uygun şekilde ödemelidir.¹⁰⁰

Vasiyetin yapılması da ma'rûf ile vasıflandırılmıştır. Bu bağlamda “*Sizden birine ölüm gelip çattığı zaman, eğer bir hayır bırakacaksa, anaya, babaya ve akrabalara örfe uygun bir şekilde vasiyet etmek, muttakiler üzerine bir hak olarak size yazıldı.*”¹⁰¹ meâlindeki âyette ma'rûf vasiyetin sıfatı olmuştur. Burada örfe uygun şekilde vasiyet, mal sahibinin vasiyet sırasınca zengine değil fakire vasiyet etmesi ve bunda malının üçte birini aşmaması gerekmektedir.¹⁰² Bunun ölçüsü adaletsizlik olmayacak şekilde olmasıdır.¹⁰³

Evlilik, boşanma ve boşanma sonrası durumların da ma'rûfa göre gerçekleştirilmesi gerekliliğini ifade eden âyetler bulunmaktadır.

2.2.1. Evlilik Sürecinde Ma'rûfa göre Davranma

2.2.1.1. Mehir Verme

İlk olarak evlilikte mehir verme uygulamasında ma'rûfa göre davranılması gerektiği “*Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın. Allah, sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli yaşamalara, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları hâlinde, sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin.*”¹⁰⁴ meâlindeki âyette bildirilmektedir.

Bu âyet ma'rûf ölçüsünü; erkeklerin mehirleri kadınları zora sokmadan, kadınların onlardan ısrarla istemesine gerek kalmadan ve geciktirmeden vermesi gerektiği şeklinde koyar. Cariye söz konusu olduğunda

⁹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/537.

⁹⁹ el-Bakara 2/178.

¹⁰⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/220.

¹⁰¹ el-Bakara 2/180.

¹⁰² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/223.

¹⁰³ Ebü'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali ibnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1422/2002), 1/139.

¹⁰⁴ en-Nisâ 4/25.

ona verilecek mehir efendiye aittir. Çünkü cariye efendinin malıdır. Dolayısıyla cariye verilecek mehir efendiye verilir.¹⁰⁵

2.2.1.2. Evlilikte Ma'rûfa Göre Anlaşma ve Geçim Sağlama

İkinci aşamada evlilikte eşlerin ma'rûf üzere anlaşması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Nitekim “*Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir. Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin...*”¹⁰⁶ meâlindeki âyette iyi geçim ma'rûf şeklinde vasıflanmıştır.

Cahiliye döneminde evlilik konusunda erkekler kadınlara zulümler yapmaktaydı.¹⁰⁷ Burada “ma'rûf şeklinde geçinin” diyerek onlarla hem vakit geçirme hem güzel sözler söyleme hem onlara harcama yapma konularında iyi olmayı kastetmektedir. Eğer erkek kadından hoşlanmıyorsa hemen boşanma yoluna gitmeyip hal yolunu bulmak için gayret etmelidir. Erkek eşinin güzel özelliklerini düşünüp onunla geçinmeye ve evliliğini sürdürmeye azami dikkat etmelidir. Çünkü erkeğin istediği bazen meşru olmamakta, ma'rûf dışı olabilmektedir.¹⁰⁸

Yine evlendikten sonra babanın, ailenin geçimini sağlaması yiyecek, giyecek gibi ihtiyaçların temininde ma'rûfu gözetmesi gerekliliği şu âyette belirtilir: “*Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için, anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların yiyeceklerini ve giyeceklerini örfe uygun bir şekilde sağlamak, çocuğun kendisi için doğurulduğunun üzerinedir.*”¹⁰⁹ Çocuğun babası, yiyecek ve giyeceği örfe uygun nispette ve gücü yettiği ölçüde yapacaktır. Bu miktar gücünün üstünde ve zarara uğrayacak şekilde olmamalıdır.¹¹⁰

2.2.2. Boşanma Süreçlerinin Ma'rûfa Göre Olması

2.2.2.1. İddet Sırasının ve Sonrasının Ma'rûfa Göre Olması

Bir başka âyet ise ilk boşanmadan sonra iddeti biten kadınla tekrar bir araya gelinirse erkeğin kadına ya da eşlerin birbirine ma'rûfla davranması gerektiğiyle alakalıdır. Bu minvalde âyet, “*Boşanma iki defadır; artık ya güzellikle tutmalı ya da iyilikle salıvermelidir...*”¹¹¹ meâlinindedir.

Allah erkeğin kadını nasıl boşayacağını öğrettikten sonra eğer bir ya da iki kere boşadıktan sonra evli kalmaya devam edeceklerse güzel-

¹⁰⁵ Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 1/499.

¹⁰⁶ en- Nisâ 4/19.

¹⁰⁷ Cahiliyede kadınlara yapılan zulümlerin ayrıntıları için bk. Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 1/490.

¹⁰⁸ Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 1/490.

¹⁰⁹ el-Bakara 2/233.

¹¹⁰ Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 1/278.

¹¹¹ el-Bakara 2/229.

ce geçim sağlanacak ve yaşamlarını sürecek şekilde hanımlarını yanlarında tutmalarını ya da Allah'ın öğrettiği şekilde serbest bırakmalarını emretmektedir.¹¹²

Boşanmadan sonra kadının iddet süresi bitince ma'rûfa uygun bir şekilde hareket edileceği de âyette geçmektedir. İlk olarak “*Sürelerin doldurdukları vakit, onları ya meşru bir şekilde (nikâhınızda) tutun ya da meşrû bir şekilde onlardan ayrılın ve içinizden iki âdil kişiyi de şahit tutun...*” meâlindeki âyet bulunmaktadır.¹¹³

Bu âyette ma'rûfa, iddet süreleri içerisinde onlarla güzelce yeniden birleşme olacaksa nikahı devam ettirmek, eğer erkek kadından tamamen ayrılacaksa ona yeniden boşanma yapıp iddet bekletmemek ve eziyet etmemek gerektiği kastedilmektedir.¹¹⁴

Boşanma sürecinde yine ma'rûfa göre hareket etmeyi bildiren bir başka âyet “*onları (iddetleri dolana dek) imkânlarınız nispetinde, kendi oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onlara baskı yaparak zarar vermeye kalkışmayın. Yüklü iseler, yüklerini bırakıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için emzirirlerse, ücretlerini kendilerine verin. Uygun bir şekilde aranızda anlaşın; birbirinize zorluk çıkarıyorsanız, baba adına (çocuğu) bir başka kadın emzirecektir.*”¹¹⁵ meâlinde.

Bu âyette ma'rûf, boşanma sürecinde kadının çocuğunu emzirmesi durumunda, hem erkeğin hem de kadının birbiriyle güzellikle anlaşması gerektiğini ifade etmektedir. Bu süreçte nafakayı baba kısmamalı, zorluk çıkarmamalı, anne de hoşgörülü olmalıdır. Çünkü çocuk ikisinin sorumluluğundadır. İkisi de bu sorumluluğu üstlenmelidir.¹¹⁶

Bir diğer âyet kadınların boşanıp iddetleri bittiği zaman erkeğin kadına ma'rûfa göre muamele etmesi gerektiğiyle ilgilidir. Bu doğrultuda âyet “*Kadınları boşadığınız zaman iddetlerinin sonuna ulaştıklarında, onları ya güzellikle tutun, ya da iyilikle bırakın. Bir de haksızlıkla ve zarar vermek için onları tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak ki kendine zulmetmiş olur...*”¹¹⁷ meâlinde.

Cahiliye döneminde erkekler kadınlara zulmederek iddetleri bittiği halde zorla tutarlardı. Bu olaydan kinaye olarak âyette erkeklerin kadınları iddetten sonra ya iyilikle tutmaları ya da bırakmaları gerektiği ifade edilmektedir. Burada kadını zorlamamak; onu güç durumlara düşürmemek anlamına gelmektedir.¹¹⁸

¹¹² Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 1/272.

¹¹³ et-Talâk 65/2.

¹¹⁴ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 4/553-554.

¹¹⁵ et-Talâk 65/6.

¹¹⁶ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 4/557-558.

¹¹⁷ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 1/276-277.

¹¹⁸ el-Bakara 2/231.

Bir diğer âyet iddeti biten kadınların vefat eden eşinin evinde bir yıl kadar kalabileceği hakkındadır. “İçinizden ölmek üzere olup da geriye eşler bırakanlar, eşleri için (evlerinden) çıkarılmadan bir yıla kadar faydalanmalarını vasiyet etsinler. Eğer çıkarlarsa, kendileri hakkında örfe uygun olarak yaptıklarından dolayı size hiçbir günah yoktur...”¹¹⁹

Burada örfe uygun şekilde ifadesi, kadınların süslenip güzelleşmelerinde ve evlilik teklifine hazır hale gelmelerinde şeriate uygun hareket etmelerinin bir probleme yol açmayacağını anlatmaktadır.¹²⁰

2.2.2.2. Boşandıktan Sonra Kadının Başka Birisiyle Ma'rûfa Uygun Görüşmesi

Evlilik ve boşanmayla ilgili ma'rûfa göre hareket edilmesinin âyette istendiği bir başka aşama; eşi vefat eden kadınların iddet bittikten sonra ma'rûfa göre hareket etmeleri gerektiğiyle alakalıdır. Âyette “İçinizden ölenlerin bıraktığı hanımlar kendilerini dört ay on (gün) bekletirler. İddetlerinin sonuna ulaştıklarında, onların kendileri hakkında örfe uygun şekilde yaptıkları hususunda size hiçbir günah yoktur...”¹²¹ ifadeleri geçmektedir.

Burada iddet bittikten sonra kadınların evlilik teklifine açık olmalarının örfe uygun olarak yani yasaya uygun şekilde yapılmasında yasak yoktur. Bu kadınlar yasak bir şey yaparsa yöneticilere onları engellemek düşmektedir. Eğer yöneticiler bunu takip etmezse yöneticilere sorumluluk vardır.¹²²

Ma'rûfla ilgili bir başka âyet iddeti biten kadınlarla başka erkeklerin ma'rûfa uygun görüşmesi gerektiği hakkındadır. Bu âyet “(vefat iddeti beklemekte olan) kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur. Allah biliyor ki, siz onlara (bunu er geç mutlaka) söyleyeceksiniz. Meşrû (ma'rûf) sözler söylemeniz dışında sakın onlarla gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin.”¹²³ meâlinedir.

Bu âyette görüşme sırasında söylenen sözlerin müstehcen olmaması ve sadece evlilik talebinin arz edilmesi ma'rûf üzere evlilik konuşması yapılmasını ifade edilmektedir.¹²⁴

Bir başka âyet, boşandıktan sonra kadının başka birisiyle evlenmek istemesi durumunda kadının ma'rûf üzere yoluna bırakılması gerektiği

¹¹⁹ el-Bakara 2/240.

¹²⁰ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 1/288-289.

¹²¹ el-Bakara 2/234.

¹²² Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 1/281-282.

¹²³ el-Bakara 2/235.

¹²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim el-İtfiyîş (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, ts.), 3/188.

hakkındadır. Bu âyet “kadınları boşadığınızda iddetlerinin sonuna ulaştıklarında -aralarında örfe uygun olarak anlaştıkları takdirde- artık onları kocalarıyla nikâhlanmaktan alıkoymayın!..”¹²⁵ meâlinedir.

Cahiliyyede kadınlara zulmedilmekte, kadının iddeti bittiği halde engeller çıkartılmakta ve başka birisiyle evlenmesine engel olunmaktaydı. Bu âyette Cahiliyyenin uygulamasının önüne geçilerek yeni uygulama getirilmiştir. Bu yeni getirilen ve uygulanması istenen genel örtür. Özel örf ise burada ma'rûf ile belirtilen; kadının istediği ve kadının maslahatını gözeterek yeni kişilerle evlenmek istemesi durumunda eski eşinin engel çıkarmaması gerektiğidir.¹²⁶

Bir başka âyet dul kadınlarla örfe uygun olmayan şekilde gizlice sözleşilmemesi gerektiği hakkındadır. Bu âyet “vefat iddeti bekleyen kadınlara evlenme isteğinizi üstü kapalı bir şekilde çitlatmanızda veya bunu gönlünüzde gizlemenizde size bir günah yoktur. Allah biliyor ki nikahlamak üzere siz onları hatrınızdan geçireceksiniz; fakat günah olmayacak bir sözle bunu hissettirmeniz dışında onlarla gizlice sözleşmeyin. Bekleme süresi dolmadan da onları nikâhlamaya kalkışmayın...” meâlinedir.¹²⁷

Burada gizlilikten maksat evlilik akdi olmaksızın cinsel ilişkiyi imâ etmektir. Âyette daha sonra gelen *nikah* kelimesi de gizliliği ortadan kaldıracak bir durum olup gizliliğin cinsel ilişkiye işaret ettiğini göstermektedir. Örfে uygun olarak sözleşmek cinsel içerikte yani müstehcen olmayacak şekilde konuşmak, üstü kapalı bir şekilde meramını ifade etmek anlamına gelmektedir.¹²⁸

2.2.2.3. Boşanmadan Sonra Nafakanın Ma'rûfa Göre Olması Gerektiği

Evlilikten sonra nafakanın ma'rûfa göre verileceği hakkında âyetler vardır. Bunlardan ilki; mehirsiz evlenilmesi fakat birleşme olmadan boşanılması durumunda kadına bağışın ma'rûfa göre verilmesi gerektiğiyle ilgilidir. Bu âyet meâlen “Kendileriyle temas etmediğiniz ve kendilerine mehir tespit etmediğiniz kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. Zengin olan kendi gücü nispetinde; fakir olan da kendi gücü nispetinde, onları örfe uygun bir geçimlikle faydalandırsın. Bu, ihsan edenler üzerine bir haktır.”¹²⁹ şeklindedir.

Ma'rûf burada da “gücü ölçüsünde” demektir. Faydalanılacak bir bağış

¹²⁵ el- Bakara 2/232.

¹²⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/276-277.

¹²⁷ el-Bakara 2/235.

¹²⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/282.

¹²⁹ el-Bakara 2/236.

verme hususunda, zengin ve fakirin gücü farklıdır. Burada örfe yani şeriate ve insanlığa uygun güzele göre hareket etmek gerekir.¹³⁰

Bir başka âyette nafakanın ma'rûfa göre verilmesi gerektiği emredilmektedir. Bu âyet “Boşananlar için örfe uygun şekilde bir geçimlik vardır. Bu muttakiler üzerine bir haktır.”¹³¹ meâlinedir.

Burada boşanılan kadınla ister zifafa girilmiş olsun ister girilmemiş olsun bütün kadınların nafaka hakkının verilmesi gerektiğini bildirir. Buradaki nafakanın iddet nafakası olduğu da ifade edilmiştir.¹³²

Sonuç

Kur'ân'ın muhtevası hakkında kaleme alınan çalışmalar arasında kavram tahlillerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Biz de bu bağlamda çalışmamızda ma'rûf kavramını merkeze aldık. Araştırmamızın ilk kısmında ma'rûf kavramının sadece kendisi değil, kavramın kökeninde yer alan fiil ve isim türevleri de incelenmiştir. Bu doğrultuda klasik dönemde yer alan sözlüklerin ekserisinden teker teker istifade edilmiştir. Öte yandan kelimelerin isim ve fiil kullanımlarıyla ilgili Kur'ân ve hadiste bulunan örneklere sözlük yazarlarının kullanımı çerçevesinde yer verilmiştir. Bu doğrultuda kavramın dayandığı kök fiilin; sülasî mücerred, mezîd hallerine ek olarak isim türevlerinde hakikî ve mecâzî kullanımların bulunduğu tespit edilmiştir.

Çalışmamızın ikinci kısmında ise ma'rûfun mahiyetini Kur'ân çerçevesinde ortaya koymak için yeni bir tasnife gidilmiştir. Buna göre ilk tasnifte âyetlerde ma'rûfun nesne (Arapça'da yer alan mefulün bih) konumunda; ikinci tasnifte ise ma'rûfun sıfat konumunda kullanıldığı tespit edilmiştir. Nesne olarak ma'rûfun iyiliği emir ve kötülüğü nehiy bağlamında Kur'ân'da pek çok yerde geçtiği tespit edilmiştir. Nesne olarak ma'rûfun genel mahiyette ele alındığı iyiliği emir ve kötülüğü nehiy kısımlarının imanla ve ibadetle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak ma'rûf nesne konumunda özel bağlamda da kullanılmıştır. Tasnifin ikinci kısmında ise Kur'ân'da ma'rûfun sıfat olarak pek çok konuda kullanıldığı tespit edilmiştir. Âyetlerde kavramın sıfat olarak kullanımına bakıldığında insanlar arasındaki ilişkiler kapsamında değerlendiren hususların ma'rûfa uygun şekilde olması gerekliliği üzerinde durulduğu görülmektedir.

Bu çalışmaya göre ma'rûf, genel anlamda iyiyi, güzeli, örfe uygun olan şeyleri; özel olarak ise insanın yaratıcısına ve Hz. Peygamber'e yönelik

¹³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/284.

¹³¹ el-Bakara 2/241.

¹³² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/290.

tutumlarında, ayrıca insanlar arası ilişkilerde hem kalp hem söz hem fiil olarak iyiyi yapmasını ifade etmektedir. İstilahî olarak insanlar arası ilişkilerde ma'rûfun etkili olması, insanın dünya ve ahiret hayatında güzele talip olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ma'rûf Kur'ân'da hem nesne hem de sıfat konumlarında kuşatıcı olarak karışımızda durmaktadır. O halde ma'rûfun mahiyetinin ortaya konulabilmesi için kavram tahlili çalışmalarına ek olarak ortaya koyduğumuz mevcut araştırma; kelimele- rin Arap dilindeki kök yapısı ve âyetlerdeki ifade tarzları hakkında nitel verilerin ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

- Aksu, Ali. "Asr-ı Saadet, Hulefâ-i Râşidin ve Emeviler Döneminde Fikir Hürriyeti Üzerine Bazı Mülâhazalar (İstişare, Emri bi'l-Ma'ruf Nehyi Ani'l-Münker ve Muhalefet Kavramları Bağlamında)". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* V/2 (2001), 203-228.
- Âsım Efendi, Ebu'l-Kemal Ahmed. *el-Okyânûsü'l-basit fi tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhit*. İstanbul: Asitane, ts.
- Aytepe, Mahsum. "Mu'tezile Kelâmında Ötekine Ulaşma Kaygısı Olarak Emr-i bi'l-Ma'rûf Neyh-i 'Ani'l-Münker İlkesi". *Mukaddime: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* VIII/1 (2017), 83-97.
- Barış, Ayşe. *Kelâmda Emri bi'l-Ma'rûf ve Nehyi Ani'l-Münker Meselesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Bayram, Çınar. "İslâm İnanç Ekollerinde "Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehyi Ani'l-Münker" VIII/13 (2020), 244-266.
- Bilginer, Yahya. "Mu'tezile Düşünce Sisteminde el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehy ani'l-Münker İlkesinin Bağlamı ve Kullanım Alanı". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXVI/1 (2021).
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâ'il b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü'l-luga ve sıhâhü'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülğafur Attar. Kahire: Dâru'l-İlmi li'l-melâyin, 1399/1979.
- Dalkıran, Sayın. "Hâricîlerin 'el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehy ani'l-Münker' Anlayışı". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, III/1 (1424/2004), 199-223.
- Diler, Ramazan. "Emir bi'l-Ma'rûf ve Nehy ani'l-Münker İlkesinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* VII/2 (2018), 980-994.
- Dumlu, Ömer. *Kur'ân-ı Kerîm'de Ma'rûf ve Münker*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1994.
- Eyüboğlu, Osman-Okuyan, Mehmet. "Kur'ân'ın Sosyo-Kültürel Koşulları Dikkate Alışı: Ma'rûf Kavramı Örneği". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26-27 (2008), 175-213.

- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yâkup. *Besâir-u zevi't-temyîz fi letaifu'l-Kitâbi'l-Azîz*. Beyrut Lübnan: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Görgülü, Hasan Ali. "Eşlerin Hak ve Vazifeleri Bağlamında İslâm Hukukçularının Kur'an'da Geçen 'Ma'rûf' Kavramı Hakkındaki Görüşleri,". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (Ocak 2003), 37-62.
- Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Abdillâh. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdulkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-'ayn*. Beyrut: Mektebetü'l-Lübnan, 1424/2004.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hammâd. *Cemharatu'l-lüğâ*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987.
- İbn Düreyd el-Ezdî, Ebû Bekir Muhammed b. Hüseyin. *Kitabu'l-müctenâ*. b.y.: Dairetu'l-Mearifî Osmanî, ts.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959.
- İbn Kuteybe ed-Dineverî, Ebû Muhammed. *Garibu'l-Kur'an*. thk. Seîd el-Lihâm, b.y.: y.y., ts.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru's-sâdir, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. thk. Abdurrezzak el-Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1422/2002.
- el-İsfehânî, Râgıb. *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an*. thk. Safvan Adnan ed-Davûdî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412/1991.
- Karadağ, Bekir. "Emr-i Bil-Ma'ruf ve Nehyi Ani'l-Münker İlkesi Bağlamında Eleştiri Üslûbu". *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı* II/109-123 (2019).
- Kurtûbî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Cami'u li ahkami'l-Kur'an*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim el-İtfiyyîş. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, ts.
- Malik b. Enes. *el-Muvatta*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zami. b.y.: Müessesetu Zayid b. Sultan lil-A'mali'l-Hayrat ve'l-İnsaniyye, 1424/2004.
- Müslim b. Haccac en-Nisabûrî. *Sahihu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdulkakî. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâs, ts.
- Özarslan, Selim. "İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakındırmak (el-Emru bi'l-ma'rûf ve'n-Nehyu ani'l-Münker) Prensibi Üzerine Bir İnceleme". *Diyanet İlmî Dergi* XLII/3 (2006), 79-94.
- Polater, Kadir. "Kur'an Açısından Hürriyetler ve Mârûfu Emretme Prensibi". *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* IX/25 (2005), 147-160.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâ-i Turâsi'l-Arâbî, 1420/2000.
- Şahinalp, Hacer. "Değişim ve Dönüşümün Dinamiği Olarak Emir bi'l-Ma'rûf Nehyi 'ani'l-Münker". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXVI/44, 241-264.
- Şaşa, Mehmet. "Mu'tezile'de 'Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker' İlkesi ve

- Siyasî Otorite -Kadı Abdulcebbar Örneği-". *Assam Uluslararası Hakemli Dergi* 10 (2018), 88-100.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Camiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kurân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1420/2000.
- Taşdelen, Mehmet. "Mâtürîdî'nin Düşüncesinde Emri bi'l-Ma'rûf ve Neyhi ani'l-Münker'in Anlaşılma Şekli". *Adıyaman Üniversitesi İslâmi Bilimler Fakültesi İslâmi İlimler Araştırmaları Dergisi* I/2 (2017), 75-97.
- Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali b. Muhammed el-Hafî. *Keşşâfu ıstılâhâtı'l-fünûn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1418/1998.
- Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Murtaza. *Tâcu'l-'arûs*. Beyrut: Dâru's-Sâdır, 1306/1888.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhu't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-Arabî, 3. Basım, 1407/1987.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *Esâsü'l-belâga*. b.y.: Matbaatü Dâru'l-Kütüb, 2. Basım, 1391/1972.